

Helena Kubátová

Klasické přístupy k problému objektivit v sociologii

Abstract

On the basis of Popper's strong scientific version of objectivity, the aim of this study has been to explicate and evaluate the chosen ways of ensuring objectivity in sociology. Popper's method of critical testing of hypotheses and theories is a contrast-referential model enabling more precise identification of the importance of objectivity in sociology. Besides the introduction and conclusions, the study consists of three main parts. The first part deals with concise delimitation of Popper's method of deductive testing of scientific statements, theories, and hypotheses. In the second part, the strong version of objectivity is compared with the weak version of objectivity in sociological knowledge. The third part is devoted to critical interpretation of various concepts of positivist and interpretative approaches to objectivity in sociology.

Key words: objectivity of scientific knowledge, critical rationalism, testing of theories and hypotheses, knowledge interest, scientific paradigm, positivism, interpretative approaches, value neutrality, ideal types

1. Uvedení do problému

Ačkoliv sociologické poznání nikdy nemůže dosáhnout takové objektivit jako přírodovědné poznání, většina sociologů se snaží neredukovat sociologii na pouhou subjektivní zkušenost a nějakou verzi objektivit sociologického poznání předpokládá. Cílem této studie je vyložit a posoudit některé způsoby zajišťování objektivit v sociologii, a to na pozadí Popperovy silné přírodovědné verze vědecké objektivit.¹ Mohlo by se zdát, že je to nesmyslné, protože není možné, aby sociální vědy následovaly metody přírodních věd. Ani v sociologii se nikdy Popperova silná verze vědecké objektivit nemohla uplatnit, proto vykládat objektivitu v sociologii na pozadí této silné verze by mohlo být stejně přehnané, jako jít s kanónem na vrabce. Mně však nejde o to nepřiměřeným nástrojem útočit na sociologickou verzi objektivit. To, o co mi jde, je vytvořit kontrast: Popperova silná verze vědecké objektivit za prvé může ukázat, co není a nemůže být vědecká objektivita v sociologii a proč, za druhé může sloužit jako nástroj pro výklad a posouzení specifických způsobů, kterými se sociologové pokoušejí dosáhnout objektivit.

Kromě úvodu a závěru se studie skládá ze tří částí. První část nazvaná *Silná verze vědecké objektivit v přírodních vědách v pojetí Karla R. Poppera* se věnuje stručnému vymezení Popperovy teorie deduktivní metody testování vědeckých tvrzení, teorií a hypotéz. Druhá část nazvaná *Objektivita v sociologii jako slabá verze vědecké objektivit* se zaměřuje na objektivitu sociologického poznání na pozadí Popperovy silné verze vědecké objektivit. Třetí část nazvaná *Objektivita sociologického poznání v pozitivistických a interpretativních přístupech* se pokouší o výklad těchto dvou odlišných způsobů dosahování objektivit v sociologii.

2. Silná verze vědecké objektivit v přírodních vědách v pojetí Karla R. Poppera

Podle Karla R. Poppera se vědecká objektivita obecně může týkat dvou předmětů: jednak výzkumníka, respektive procesů, kterými badatel dospěl k teorii nebo hypotéze, jednak vědeckých poznatků, tvrzení, teorií a hypotéz. Popper totiž rozlišuje mezi procesem vymyšlení hypotézy nebo teorie (tedy v podstatě psychickým poznávacím procesem) a postupem, jímž se hypotéza či teorie testuje. Podle Poppera je možné o objektivitě vědeckého poznání uvažovat jen jako o objektivitě vědeckých výsledků, tedy vědeckých tvrzení, která spočívají v tom, že objektivní a vědecká mohou být jen taková tvrzení, která mohou být intersubjektivně testována, respektive stát se předmětem intersubjektivní kritiky. Naopak o objektivitě výzkumníka a jeho myšlenkových postupů není nutné uvažovat; jak došlo k vytvoření hypotézy či teorie je z hlediska nestranosti vědeckých tvrzení irelevantní. Akt vynalézání a vymyšlení teorií a hypotéz je vždy zalo-

žen na subjektivní zkušenosti výzkumníka, ovšem to pro zajištění objektivit tvrzení není překážkou (Popper 1997).

Při svém vymezení vědecké objektivit vychází Popper z Kanta, který podle Poppera tvrdil, že objektivita vědeckých teorií je založena na předpokladu opakovatelnosti pokusů, protože v tom případě mohou být pozorování testována kýmkoliv, což znamená, že objektivní vědecké poznání je zdůvodnitelné nezávisle na rozmarech a subjektivitě toho, kdo testuje (Popper 1997, 24–28). Ke spojení subjektivit výzkumníka a objektivit výsledku Kant píše: „*Něco se domnívat je určitá událost v našem rozvažování, která se může zakládat na objektivních důvodech, ale vyžaduje i subjektivní příčiny v mysli soudícího jednotlivce. Jestliže takové domnění platí pro každého, kdo je obdařen rozumem, pak je jeho důvod objektivně dostatečný a domnění se pak nazývá přesvědčení. Je-li odůvodněno jen zvláštní povahou subjektu, říkáme, že si člověk něco namlouvá*“ (Kant 2001, 486–487).

Podle Poppera nemohou být empirické vědy charakterizovány induktivní metodou, neboť je nepravděpodobné, že bychom mohli z partikulárních tvrzení odvodit platné univerzální tvrzení. Popper soudí, že „[v]ědec, ať teoretik nebo experimentátor, předkládá tvrzení nebo systémy tvrzení a krok za krokem je testuje. V oblasti věd empirických pak zvláště konstruuje hypotézy nebo systémy teorií a testuje je vůči zkušenosti pozorování a experimentem“ (Popper 1997, 3). Svou teorii, jež je na tomto východisku postavena, nazval teorií deduktivní metody testování: „[...] hypotézu lze pouze empiricky testovat – a to teprve poté, co byla předložena“ (Popper 1997, 7). Popperovo pojetí vědy je založeno na stanovisku, že věda je hledání pravdy kritikou: „*To my tvoříme vědecké teorie a jsme to my, kdo vědecké teorie kritizujeme. To je celá teorie vědy. My teorie vynalézáme a my je také likvidujeme. Tím vytváříme nové problémy a dostáváme se do situace, ve které pak, když to jde, vynalézáme teorie nové*“ (Popper a Lorenz 1997, 49).

Pravdy nemůžeme dosáhnout jednou pro vždy. Dokud teorie vydrží přísné testování, lze říci, že se osvědčila. Na rozdíl od pozitivistů, kteří vymezují vědecké teze jako taková tvrzení, u kterých můžeme rozhodnout s definitivní platností o jejich pravdivosti či nepravdivosti, Popper vymezuje vědecký výrok jako takové tvrzení, jež je revizovatelné – tedy takové, které je zformulováno tak, že může být kritizováno a překonáno tvrzením lepším. Je to cesta, jak se vyhnout dogmatismu ve vědě.

Popper důsledně razí metodu kritického testování teorií a jejich výběru v souladu s výsledky testů: „*Z nové ideje, zkusmo předložené a nijak dosud nezdůvodněné – anticipace, hypotézy, teoretického systému anebo co chcete – se logickou dedukcí vyvozuji důsledky. Tyto důsledky se pak porovnávají jak vzájemně, tak s jinými relevantními tvrzeními, aby se zjistilo, jaké mezi nimi existují logické vztahy [...] můžeme rozlišit čtyři různé cesty, jimiž lze uskutečňovat testování nějaké teorie. První je logické porovnání důsledků mezi sebou, čímž se testuje vnitřní konzistence, bezrozpornost systému. Za druhé je to zkoumání logické formy teorie s cílem zjistit, zda má povahu teorie empirické či vědecké [...] Za třetí je to srovnání s jinými teoriemi, převážně s cílem stanovit, zda tato teorie před-*

¹ Mohla být zvolena i jiná přírodovědná verze vědecké objektivit, např. pozitivismus. Popperův kritický racionalismus se mi však vzhledem k cílům studie jevil vhodnější.

stavuje vědecký pokrok, zda by přežila naše rozličné testy. A konečně je zde testování teorie empirickými aplikacemi závěrů, které z ní lze vyvodit“ (Popper 1997, 9–10).

Podle Poppera je kritériem vědeckosti empirické vědy existence metodologických pravidel opakovaného testování, která se liší od pravidel čisté logiky pozitivismu. Není mým cílem popisovat všechna Popperova metodologická pravidla. Postačí, že bylo poukázáno na dvě po mém soudu nejdůležitější: za prvé na různé cesty, jak je možné teorie testovat, za druhé na metodologické pravidlo, že „do vědy lze zavádět jen taková tvrzení, která jsou intersubjektivně testovatelná“ (Popper 1997, 37).

Těmto kritériím vědeckosti samozřejmě sociologie nemůže dostát. Sociologie nedisponuje metodologickými pravidly kritického testování teorií a jejich výběru v souladu s výsledky testů. Netestuje vnitřní konzistenci teorií, nesrovnává teorie s jinými teoriemi apod. Popperovo pojetí silné verze objektivit přesto může sloužit jako vodítko při výkladu klasických přístupů k problému objektivit v sociologii, neboť umožňuje uvědomit si, co vlastně může znamenat vědecká objektivita v sociologii.

3. Objektivita v sociologii jako slabá verze vědecké objektivit

Také v sociologii lze rozlišit objektivitu výzkumníka a jeho myšlenkových postupů a objektivitu sociologických tvrzení. Přehlédneme-li dílo sociologických klasiků, spatříme zajímavou okolnost: sociologové často nerozlišují mezi teorií poznání (epistemologií) a teorií (metodologií) vědy. Pokoušejí se totiž jak o zajištění objektivit výzkumníka (přesněji řečeno pracují s možností odstranění jeho subjektivní zkušenosti, a to jak v pozitivistické, tak interpretativní verzi sociologie), tak o zajištění objektivit svých tvrzení (přičemž používají jiné strategie, než metodologická pravidla, která byla zmíněna výše).

Mým původním záměrem bylo rozdělit objektivitu v sociologii na objektivitu výzkumníka a objektivitu sociologických tvrzení, ovšem ukázalo se, že sociologové dost často pracují s předpokladem, že objektivit sociologických tvrzení lze dosáhnout zajištěním objektivit výzkumníka (nebo alespoň kontrolou jeho subjektivní zkušenosti) a objektivit výzkumníka zase zajištěním objektivit sociologických tvrzení. Rozdělení na objektivitu výzkumníka a objektivitu tvrzení proto nebylo možné udržet; z toho důvodu se v této studii obě možnosti objektivit často prolínají.

Sociologická debata o objektivitě výzkumníka obvykle směřuje k problematice jeho sociálního zakotvení v prostředí, v němž byl a je socializován, a které může být chápáno jako jeden ze zdrojů jeho *poznávacího zájmu*. Každý badatel je zakotven ve svém specifickém sociálním prostředí, ve kterém byl jednak socializován v dětství, jednak je v něm socializován v průběhu celého života, což nakonec vede k tomu, že ať už si to připustí či nikoliv, je plný předpoklů, které pramení z jeho zdravého rozumu a které působí na jeho vnímání a interpretaci sociální skutečnosti (srov. např. Wallerstein et al. 1998, Bourdieu 2003).

Tento problém je velmi starý, jeho klasickou verzi zformuloval Francis Bacon, který soudil, že každý člověk má kromě univerzální lidské přirozenosti ještě svou

individuální jeskyni. Tato jeskyně mu individuálně zkrusluje věci samotné, a to ze dvou důvodů. Za prvé proto, že každý člověk má svou zvláštní individuální přirozenost, za druhé proto, že každý jedinec byl odlišně vychováván a stýkal se s jinými lidmi. Každý jednotlivec četl jen určité knihy a měl v úctě různé autority, každý člověk má a měl odlišné dojmy podle toho, zda je předpojatý, nebo vyrovnaný a otevřený. Bacon v této souvislosti odkazuje na Herakleita: lidé hledají vědění ve svých malých světech, a nikoli ve světě velkém či obecném (Bacon 1974).

Poznávací zájem badatele není založen jen na jeho individuální jeskyni, ale také na světovém názoru dané epochy nebo na teoretických modelech daného historického období, která jsou zrovna v hlavním proudu. Všechna fakta, jež vědec při své práci používá, jsou pouze *výběrem ze skutečnosti* na základě tohoto zájmu (srov. např. Wallerstein et al. 1998, Weber 1949a).

Pravděpodobně neznámějším příspěvkem k tomuto názoru je historické pojetí vývoje vědy Thomase S. Kuhna, jenž do vědy zavedl pojem vědecké paradigma. Vědecké paradigma chápal jako soubor historicky vzniklých způsobů rozvíjení vědy v určitém období, jako celek poznatků a vědeckých postupů, které si vědec osvojil a uplatňuje je ve vědecké praxi. Paradigma je určující pro výběr a formulaci problémů v daném období a obsahuje i kritéria přijatelnosti řešení problému. Kuhn vymezil paradigma jako konstelaci víry skupiny, což je sociologický význam pojmu paradigma²; jako zvláštní druh této konstelace víry lze paradigma chápat i jako sdílené vzorové příklady, což vychází z předpokladu, že konkrétní řešení hádanky může být použito jako model či příklad, který může nahradit explicitní pravidla a stát se tak základem pro řešení ostatních hádanek normální vědy (Kuhn 1997, 173–206).³

2) *K sociologickému významu pojmu paradigma patří pojem disciplinární matice, která se skládá ze čtyř součástí: 1. Symbolická zobecnění jako formální a snadno formalizovatelné součásti disciplinárních matic (např. výrazy, které jsou vyjádřeny logickou formou, a nikdo proti nim nemá námítky). 2. Metafyzická paradigma, což je společná víra v určité modely vyjádřené v tvrzeních typu teplo je kinetická energie částí, z nichž se skládá těleso. 3. Hodnoty, tedy představy o tom, jaké by teorie měly být – jednoduché, samy v sobě bezrozporné, vnitřně soudržné, přijatelné a slučitelné s teoriemi ostatními; případně předpoklady o tom, že věda by měla být či naopak neměla být společensky užitečná. 4. Vzory jako určitá vzorová řešení problémů, se kterými se studenti setkávají v počátcích své vědecké dráhy (např. nakloněná rovina, kuželové kyvadlo apod.) (Kuhn 1997, 173–206).*

3) *S historickým pojetím vývoje vědy ani s myšlenkou existence jednoho paradigmatu v normální vědě se Popper nikdy neztotožnil, což je pochopitelné, když uvážíme Popperovo zdůrazňování neustálého boje různých teorií jako jednoho ze způsobů, kterým lidstvo bojuje o přežití. Ale je zde ještě jeden důvod – a tím je principiální rozpor mezi tzv. historiky vědy (např. Kuhn nebo Feyerabend) a metodologi vědy (jako je např. Popper). Jak píše*

Přestože se dnes mluví o sociálně konstruovaných sociologických teoriích⁴, o teoriích determinovaných osobní situací svého tvůrce, o světě, který je v každém okamžiku konstruovaný, neznamená to, že sociologie má být tvořena soukromými názory sociologů. Důkazem toho je, že všichni píšeme tak, abychom se navzájem ve vědecké komunitě přesvědčili o platnosti a objektivitě svých poznatků a interpretací a dosáhli tak jejich legitimizace. Používáme a dodržujeme jasně dané a vědeckou komunitou schválené vědecké postupy. Pokud používáme metody, které nejsou standardizované, pak ukazujeme detaily své metody, a to proto, aby metoda mohla být použita i jinými. Ukazujeme všechny svoje data i postupy, aby mohly být hodnoceny vědeckou komunitou (srov. např. Wallerstein et al. 1998).

V sociálních vědách tak obvykle dosahujeme objektivit poznatků pomocí legitimizace vědeckou komunitou, zatímco přírodní vědy dle Poppera usilují o kontrolu vědeckou komunitou ve smyslu intersubjektivního testování (kritiky) vědeckých tvrzení, teorií a hypotéz za pomoci konvenčně stanovených metodologických pravidel jejich testování; to v případě sociálních věd není možné a ani se to nedělá. V případě sociálních věd tedy nezbyvá než spoléhat se na souhlas komunity, která, pokud ho poskytuje, často k tomu nemá racionální důvod.

Legitimizace vědeckou komunitou, jež v sociologii nahrazuje intersubjektivní testování, má svou odvrácenou stránku. Zatímco dle Popperovy silné verze objektivit v přírodních vědách dojde k vyloučení vědeckého poznatku na základě jeho opakovaného neúspěšného objektivního testování a kritické racionální diskuse, které jsou prováděny bez ohledu na subjektivní mínění a sympatie či antipatie toho, kdo testuje, v sociálních vědách, v nichž se tato silná verze objektivit nemůže uplatnit, může docházet k tomu, že jediným argumentem pro vyloučení určité teorie a vítězství jiné se stane mocenský a sociální argument. Jak píše Paul Feyerabend, ve vědeckých sporech se často uplatňuje zesměšňování protivníka, psychický nátlak a propaganda (Feyerabend 2001).

Feyerabend, odlišování kontextu objevu (který může být iracionální a nemusí vyplývat z uznaných metod) a kontextu zdůvodnění (kritika, která začíná teprve poté, co byly objevy uskutečněny) je pro vědu škodlivé a pramení zejména z toho, že tyto kontexty „náležejí dvěma různým disciplínám (historii vědy, filozofii vědy), které jsou žárlivé na svou nezávislost“ (Feyerabend 2001, 176).

4) Sociálně konstruktivistické přístupy k vědě vycházejí z předpokladu, že vědění a věda neodrážejí skutečnost, ale jsou sociálně zkonstruované. Sociálně konstruktivistické přístupy se obvykle nezaměřují na sociální konstruování sociálních teorií, ale zaměřují se na způsoby, kterými dosahují poznání přírodovědci. Souhrnně k tomuto problému např. viz Špelda (2009, 245–287).

Podle Feyerabenda se to však týká všech věd, tedy i přírodních. Feyerabend nikdy Popperovu normativní verzi objektivit nepřijal. Poppera kritizoval za jeho prosazování racionality ve vědě a o kritické diskusi a falzifikaci soudil, že vědecké poznání nerozvíjí, ale naopak ničí. Feyerabend podrobil kritické analýze historický vývoj v přírodních vědách a na jejím základě tvrdil, že v přírodních vědách většinou nic nešlo podle Popperových metodologických pravidel testování a norem objektivit. Naopak k mnoha objevům v přírodních vědách došlo právě proto, že vědci nedodržovali metodologické principy a zásady, ať už záměrně či z neznalosti, a že k přijetí či nepřijetí nových teorií docházelo často v důsledku sociálních a propagandistických tlaků, nikoliv proto, že teorie byly podrobeny opakovaným testům.

Mohlo by se tedy zdát, že postavit proti sobě Poppera a Feyerabenda je triviální a povede to k předem známému výsledku: Popper jako obhájce racionálních postupů ve vědě a v důsledku toho jako někdo, kdo vědu zabíjí, naproti tomu Feyerabend jako rebel a anarchista a jako někdo, kdo propaguje tvořivost a svobodu ve vědeckém bádání. Ve skutečnosti je však možno si myslet, že Popper svým úsilím o uplatňování racionální kritické diskuse, a to na základě jasných předem stanovených metodologických pravidel, která může zabránit ideologickým argumentům při prosazování či odmítání nových teorií, přispěl spíše ke svobodě vědeckého bádání, a alespoň k možnosti odstranit z vědy subjektivismus a ideologické a sociální tlaky.⁵

Protože sociologie nemůže dosáhnout silné verze objektivit, není možné, aby se na posuzování jejích výsledků použila popperovská racionální intersubjektivní kritika. Sociologická tvrzení jsou tudíž často legitimizována či vylučována oponenty, kteří mohou být vedeni svými subjektivními ideologickými nebo sociálními hledisky postrádajícími vědeckou racionalitu. Lze tedy usoudit, že nemožnost sociologie dosáhnout silné verze objektivit vede nejenom k tomu, že jí chybí objektivní sociologická tvrzení, ale navíc i k tomu, že ani kritika sociologických tvrzení a teorií často není a nemůže být objektivní, neboť na ně nelze uplatnit Popperovu racionální intersubjektivní kritiku založenou na předem konvenčně přijatých metodologických zásadách opakovaného testování teorií a hypotéz.

Miloslav Petrušek soudí, že jednu z možností, jak dosáhnout alespoň nějaké objektivit v sociálních vědách, nabízí Mertonova *paradigmatizace zkoumání* (Petrušek 1993, 19–26). Merton chápe paradigmatu v sociologii jako teorie středního dosahu, které jsou charakteristické tím, že spojují teoretické koncepty s empirickými daty. Merton soudí, že jsou to ministruktury základních idejí, pojmů, témat a empirických zjištění. Merton je zastáncem plurality paradigmat, která byla podle jeho soudu v sociologii ochotně přijata, a to zejména proto, že poskytovala sice skromné, ale zato uspořádané a organizované názory na alespoň omezené vědecké poznání. Kromě toho (na rozdíl od

5) O Popperovu „rebelství“ viz Parusníková (2005).

tehdejšího scientismu, který vycházel z logického empirismu a hnutí za jednotu vědy) chránila tato představa sociologie před tím, aby v přírodních vědách viděli vzory, které lze napodobovat, místo toho, aby je chápali jako kontrastní referenční modely (Merton 2000, 94–99).

Uplatnění paradigmatizace zkoumání prakticky znamená, že explicitně poukážeme na všechna svá východiska a vyložíme všechny pojmy, které používáme při analýze určitého sociálního jevu. Tak zajistíme kontrolu používaných pojmů i explicitních východisek, neboli, jak píše Petrussek, „*zmenšuje se pravděpodobnost nepromyšleného bezdůvodného zavádění nových předpokladů a pojmů*“ (Petrussek 1993, 20).

Problém samozřejmě spočívá v tom, zda jsme vůbec schopni si všechna svá východiska uvědomit a dostat je tím pod kontrolu. Mertonova paradigmatizace zkoumání však vede k projasnění postupů a výsledků a umožňuje tak kritickou (věcnou) diskusi, nikoliv sice důsledně v Popperově smyslu, ale přesto vede alespoň k částečné eliminaci ideologických, sociálních a subjektivních argumentů. Navíc pomáhá zabránit upadnutí do dogmatismu, protože nepostuluje žádný hlavní proud sociologického myšlení: každý sociolog může po svém paradigmatizovat svůj výzkumný problém, důležité je, aby paradigmatizace byla jasná a transparentní.

Mertonovo pojetí paradigmatizace zkoumání poukazuje na další možný způsob zajištění objektivit sociologického poznání: na snahu vytvářet teorie, které jsou teoreticko-empirické, čímž se sociologie pokouší vyhnout na jedné straně abstraktnímu teoretizování bez empirické relevance, na druhé straně empirickým popisům bez teorie. To úzce souvisí s tvorbou pojmů v sociologii. Jedná se především o základní otázku, zda a jak jsou naše pojmy vztaženy k empirii, tedy na čem je založeno naše vysvětlení empirických jevů. V empirických vědách je žádoucí, aby všechna teoretická vysvětlení byla zakotvena v empirické skutečnosti.

Tuto myšlenku můžeme explicitně najít už u Maxe Webera, který soudil, že teoretické pojmy, které tvoříme v sociálních vědách, by neměly být obsahově (empiricky) prázdné, tedy příliš obecné, protože pak by sice měly velký rozsah, avšak nemohly by postihovat kulturní specifčnost, ale na druhé straně by neměly být ani příliš obsahově bohaté, tedy empirické, protože pak by se nejednalo o pojem, ale o popis reality s malým rozsahem (Weber 1949a).

4. Objektivita sociologického poznání v pozitivistických a interpretativních přístupech

Pokusy o řešení objektivit sociologického poznání lze obecně rozdělit do dvou velkých kategorií na základě toho, jak je vymezen předmět sociologie. Pozitivistické přístupy vycházejí obvykle z toho, že předmět sociologie je stanoven a definován sociologem, zatímco interpretativní přístupy jsou založeny na předpokladu, že předmětem sociologie jsou subjektivní významy aktérů sociálního světa, a pak je pro některé sociology otázkou, jak může existovat objektivní věda o subjektivních významech (srov. např.

Weber 1949a, Schütz 1964 nebo Bourdieu 1995 a 1998), zatímco pro jiné interpretativní sociology tato otázka není relevantní (srov. např. Blumer 1969 nebo Geertz 2000).

Toto dělení je velmi hrubé, takže buď do jedné, nebo do druhé kategorie se vejde málokterý sociolog. Např. Max Weber není tak jednoznačně čistý interpretativní sociolog, jak by se mohlo na první pohled zdát, neboť usiloval o vysvětlující porozumění v sociálních vědách, tedy o propojení porozumění subjektivnímu významu se statistickou pravděpodobností jeho výskytu⁶ (Weber 1949a). Totéž je možné říci o sociologii Alfreda Schütze (Schütz 2003). Ale přesto dělení na pozitivistické a interpretativní sociology může mít svůj význam pro pochopení problému objektivit sociologického poznání.⁷

4.1 Pozitivistické řešení objektivit sociologického poznání

4.1.1 Klasický sociologický pozitivismus

Pozitivistická sociologie stála na svém počátku na Comtově a Durkheimově pozitivismu založeném na předpokladu totožnosti reality sociální s realitou přírodní, a tudíž i na předpokladu totožnosti věd sociálních s vědami přírodními. Např. Émile Durkheim soudil, že „*i když je společnost specifickou realitou, neznamena to, že by byla říší v říši. Zůstává součástí přírody a je jejím nejvyšším projevem. Sociální doména je přírodní doménou, která se od ostatních liší jen svou větší komplexností*“ (Durkheim 2002, 26). Řešil problém objektivit výzkumníka i objektivit sociologického poznání za pomoci předem objektivně definovaného předmětu zkoumání. V tom spočívá význam jeho metodického imperativu: přistupujte k sociálním jevům jako k věcem, tedy jako k objektům. Sociální jevy je třeba studovat objektivně, to znamená přímo, nezprostředkovaně, bezpředpokladově a „zvenčí“, nikoliv skrze pohnutky a motivy aktérů, neboť Durkheim soudil, že vědecky není možné zjistit, jak se sociální jev odráží v psychice jednotlivce (Durkheim 1982).

Podle Durkheima je předmětem sociologova bádání skupina sociálních jevů sociologem předem definovaných vnějšími znaky, které jsou jevům společné; jedná se o tzv. obecné druhové pojmy neboli sociální typy. Příkladem sociálních typů u Durkheima je sociální typ společnosti s převažující mechanickou solidaritou (s represivními sankcemi, nerovinnou dělbu práce a převažujícím kolektivním vědomím) a sociální

6) Blíže k tomu např. Winch (2004); Heckman (1983); Rex (1961) a Kubátová (2012).

7) Např. Bruno Latour soudí, že ve snaze být objektivní se někteří sociologové snaží napodobovat přírodní vědy, neboť si představují, že přírodovědec pracuje s objekty, které naprosto ovládá a kontroluje. Proto se snaží soustředit na situace, ve kterých nezaujatý vědec ovládá objektivní jsoucna, která může vysvětlit přísně kauzálními vztahy. Jiní sociologové se naopak vůči přírodním vědám vymezují a tvrdí, že sociální vědy potřebují jiný typ vědeckosti než přírodní vědy. Máme tady tedy dvě skupiny vědců: jedni tvrdí napodobovat co nejvíce, jiní tvrdí napodobovat co nejméně (Latour 2002).

typ společnosti s převažující organickou solidaritou (s restitutivními sankcemi, rozvinutou dělbu práce a převažujícím individuálním vědomím). Tyto sociální typy Durkheim vytvořil na základě třídění právních a morálních pravidel (což jsou pro Durkheima obecné sociální jevy) na pravidla s represivními a restitutivními sankcemi (Durkheim 2004, 332–333).

Pro stanovení sociálního typu není dle něj nutné pozorovat všechny skutečnosti zahrnuté v sociálním typu. Je nutné najít jevy pro typ podstatné a rozhodující, tedy takové, jež nám dovolí roztřídit jiné vlastnosti typu, než ty, na základě kterých byl vytvořen. Rozhodující a podstatné sociální jevy pro tvorbu sociálního typu jsou tedy takové sociální jevy, které dávají rámec pro získávání nových fakt. Sociální typ je třeba sestavit na základě malého počtu pečlivě vybraných podstatných znaků (Durkheim 1982).

To znamená, že podle Durkheima sociální věda může a musí vytvářet sociální typy, aniž by musela popsat všechny jevy, které jsou do nich zahrnuté, jinak by totiž pouze shrnovala pozorované jevy a sociální typ by byl jen popisem nějaké empirické skutečnosti. Ovšem Durkheim soudí, že vytváření sociálních typů má sloužit výzkumu. Sociální typy jsou nástroje, jež pomáhají tříditi jiné sociální jevy než ty, na základě kterých sociální typy vznikly. A proto není možné, aby byly sociální typy vytvořeny úplným soupisem všech sociálních jevů, ale malým počtem pečlivě vybraných znaků, které sociální typ charakterizují. Pak budou sloužit jak k utřídění poznatků, které již máme, tak i k získávání poznatků nových (Durkheim 1982).

4.1.2 Současný sociologický pozitivismus

V současné pozitivistické sociologii se používá jako jeden z nástrojů, kterým se má zajistit objektivita výzkumníka i objektivita sociologického poznání, operacionalismus, jenž např. Jiří Buriánek chápe jako snahu o propojení teoretického zdůvodnění indikátorů a empirické specifikace zkoumaného jevu v konkrétní situaci (Buriánek 1993, 27–28). Operacionální definice pojmů je navíc podle tohoto autora nezbytná také z toho důvodu, že umožňuje přesněji specifikovat předmět sociologického bádání. „Operacionální definice v sociologii se musí vztahovat také k vymezení cílů výzkumu a k vymezení tématu výzkumu, nelze ji vztahovat pouze k teoretickému pojmu“ (Buriánek 1993, 58).

To znamená, že předtím než vůbec přistoupíme k operacionalizaci teoretických pojmů, tedy k přechodu z teoretické roviny do empirického výzkumu, musíme identifikovat předmět výzkumu, tedy určit jevy, které zkoumáme. Buriánek je toho mínění, že si musíme odpovědět na otázku, jaká je konkrétní empirická situace, v níž se náš předmět, tedy sociální jev, který hodláme zkoumat, nachází. Současně vymezujeme teoretický kontext (paradigma), do kterého můžeme svůj předmět zasadit. Tento přístup k identifikaci předmětu bádání má hlavní výhodu v tom, že kombinuje kontext praktické empirické situace a teoretický kontext. Pokud bychom postupovali tak, že bychom předmět svého bádání vymezili pouze na základě svých subjektivních informací

o konkrétní empirické situaci, mohlo by dojít k tomu, že neidentifikujeme podstatné vlastnosti zkoumaného jevu, a tím zkreslíme svoje výsledky. Pokud bychom však na druhé straně přistoupili k identifikaci předmětu svého výzkumu pouze na základě již existujících teorií o předmětném sociálním jevu, nechali bychom se příliš svázat teoretickým paradigmatem a naše teoretické pojmy by mohly být empiricky prázdné. Každá identifikace předmětu sociologického bádání tedy musí zahrnovat jak konkrétní empirickou situaci, v níž se náš předmět nachází, tak i teoretický předpoklad o tom, jak je daný jev vnitřně strukturován, jaké jsou vztahy uvnitř daného jevu i jaké jsou vztahy našeho předmětu k jeho okolí (Buriánek 1993).

Podle Buriánka je tedy klíčová otázka, jak budeme apriorně (ještě než se pustíme do empirického šetření) strukturovat realitu, to znamená, jaké teoretické pojmy vložíme do plánovaného empirického šetření. Apriorní strukturace reality vlastně znamená, že jako východisko svého bádání přijímáme určitý předpoklad o charakteru zkoumané reality; tento předpoklad vyjadřujeme formou výchozích a posléze pracovních hypotéz. Ty však mohou být utvořeny pouze za toho předpokladu, že jsme provedli identifikaci objektu bádání a že jsme určili základní vztahy jak uvnitř zkoumaného objektu, tak i vztahy objektu k ostatním objektům v jeho okolí (Buriánek 1993, 59–60).

Jak již bylo zmíněno, Popper výtýkal pozitivismu v přírodních vědách jednak předpoklad, že o pravdivosti či nepravdivosti vědeckých tvrzení můžeme rozhodnout jednou provždy, jednak induktivní přístup založený na smyslových datech: „Věda není stravováním smyslových dat, která do nás vnikají ušima, očima atd. a která nějak svaříme dohromady, spojíme asociacemi a potom povýšíme na teorie. Věda se skládá z teorií, které jsou naším výtvořem“ (Popper a Lorenz 1997, 47–48).

Tyto výtky by se nepochybně týkaly i pozitivistické sociologie. Sociologie však nemůže uplatnit popperovskou silnou verzi objektivit, tedy intersubjektivní kritiku na základě konvenčně předem přijatých metodologických zásad opakovaného testování teorií a hypotéz. Pozitivistická sociologie není schopna svá tvrzení opakovaně testovat, protože není schopna zajistit reliabilitu svých měření. Důvodem je, že nejsme schopni zajistit opakovaně stejné výzkumné podmínky. Mezi prvním a případným druhým a dalším měřením se mohl změnit (a pravděpodobně i změnil) předmět našeho výzkumu. Zabránit bychom tomu mohli snad jen v případě laboratorních měření, ta však sociologie obvykle neprovádí. Nemůžeme tedy předpokládat, že opakovaným měřením dospějeme ke stejnému výsledku. Jsme si vědomi toho, že v průběhu našich měření může docházet a často dochází ke zkreslení, ale toho si často nejsme vědomi. Tím, že svá měření nemůžeme opakovat, nejsme ani schopni tato zkreslení objevit.

Základními nástroji dosahování objektivit sociologa a sociologického poznání v pozitivismu je tudíž operacionalizace, za pomoci které se pokoušíme o propojování teoretických konceptů s empirickou realitou a o paradigmaticizování svého zkoumání.

August Comte postavil svůj projekt výstavby sociologie na pozitivismu pravděpodobně zejména proto, že chtěl odlišit vědu od metafyziky. Jen takové tvrzení je vědecké (a tudíž objektivní), které je založeno na smyslové zkušenosti a které je možno empiricky potvrdit nebo vyvrátit za pomoci vědeckých postupů. Všechna ostatní tvrzení je třeba z vědy vyloučit jako metafyzická (Comte 1927, 412–430).

V tomto ohledu měl tedy pozitivismus řadu předností. Např. podle Davida Levyho zabraňoval pozitivismus tomu, aby se sociologie stala místem, kde jednotliví sociologové budou prezentovat své soukromé názory a přesvědčení. Na druhou stranu však pozitivismus v sociologii dostatečně nedokáže respektovat skutečnost, že sociální realita je odlišná od reality přírodní, neboť je vytvářena sociálními aktéry, subjekty, kteří světu, sobě i ostatním lidem a sociálnímu jednání přikládají významy. Sociální realita je tak vytvářena a strukturována lidským vědomím a úsilím (Levy 1993, 7–28). Toto východisko je naopak blízké interpretativním sociologům, již specificky usilují taktéž o dosažení objektivit své i svých tvrzení.

4.2 Interpretativistická řešení objektivit sociologického poznání

4.2.1 Max Weber a Alfred Schütz

Max Weber se ohrazoval proti tomu, aby sociologie byla pozitivistickou vědou, ovšem pozitivistický přístup nezavrhoval. Tvrdil, že obecné univerzální kauzální zákony, ke kterým bychom snad někdy mohli v sociologii za pomoci pozitivismu dospět, budou sloužit jen jako nástroj poznání s omezeným dosahem, neboť obecný univerzální kauzální zákon nemůže zahrnout historicky zvláštní kulturní význam jevu, jenž studujeme. Pomocí odhalení kauzálního zákona bychom nikdy nedospěli k porozumění významu (Weber 1949a, 76). Vzhledem k tomu, že Weber soudil, že sociologie má být nomologickou vědou, pokoušel se propojit porozumění subjektivně míněnému smyslu sociálního jednání se statistickou pravděpodobností opakování jeho výskytu.

Weberovo řešení zajištění objektivit výzkumníka spočívá v jeho pojetí hodnotové neutrality, na němž stojí celá Weberova nehodnotící sociologie (Weber 1949b); objektivita poznatků je zajišťována vytvářením ideálních typů za pomoci vztahení k hodnotám (Weber 1949a). Objektivita sociologických poznatků je dle Webera vždy kulturně podmíněna, protože je závislá na kulturních hodnotách dané doby, tedy na historických modelech. Proto Weber dává slovo objektivní do uvozovek. Weberovo pojetí vztahení k hodnotám vychází z jeho přesvědčení, že za prvé sociální realita není totožná s přírodní realitou, za druhé je vytvářena sociálním jednáním aktérů, kteří svému jednání přikládají motiv, smysl, a to na základě kulturních hodnot dané historické epochy (Weber 1949a; Weber 1978).

Vztahení k hodnotám při vytváření předmětu výzkumu i při samotném zkoumání pomocí ideálních typů je sice kulturně a historicky specifické, ale není subjektivní, protože klíčovou roli hrají kulturní hodnoty dané doby. Sociologické poznání dosažené těmito metodami je objektivní v tom smyslu, že mu může – pokud chce – porozu-

mět i Číňan, ačkoliv s ním nemusí pro jeho kulturní specifčnost významu souhlasit (Weber 1949a, 58–59).

Na rozdíl od Durkheima Weber soudí, že každý sociální jev je kulturním jevem, čímž chce naznačit, že je nikoliv všeobecný a univerzální a neměnný, ale že je kulturně specifický z hlediska významu, který je založen na soudobých kulturních hodnotách. Zjištění významu kulturního jevu je předpokladem tvorby předmětu zkoumání. Stanovení kulturního jevu tedy není bezpředpokladové, jak soudí Durkheim (1982), ale je založeno na vztahení k hodnotám, tedy na předpokladu významu, jenž pro nás věci mají (Weber 1949a).

Weber řeší propojení teorie a empirie skrze ideální typy. Ty jsou konstruovány na základě empirických faktů, které mají kulturní význam, tedy takových faktů, jimž aktéři propůjčili kulturní význam. Protože takových kulturně zvýznamněných empirických faktů je mnoho, výzkumník z nich vybírá pouze některé, a to s ohledem na svůj teoretický zájem. Ideální typ tedy vzniká syntézou dvou faktorů: za prvé na základě faktů, kterým aktéři přikládají kulturní význam (postulát subjektivní interpretace, subjektivního smyslu), za druhé na základě výzkumníkovy teoretického zájmu (výzkumné otázky), který výzkumníka vede k tomu, že z velké šíře kulturních faktů vybere jen určité skupiny faktů. Začíná se subjektivně míněným smyslem aktérů a konstruuje se pojem, jenž je determinován z jedné strany logikou subjektivního smyslu aktérů a z druhé strany „objektivní“ výzkumníkovou otázkou (Weber 1949a; srov. k tomu např. Hekman 1983, 40).

Weberův předpoklad propojení subjektivního smyslu a objektivního výzkumného problému je jeho důležitým přínosem k řešení problému objektivit sociologického poznání. Je třeba zdůraznit, že ačkoliv Weber mnohokrát opakuje, že ideální typ je myšlenkový konstrukt, který není popisem empirické skutečnosti, neznamená to, že není vůbec empirický – kromě objektivního teoretického výzkumníkovy zájmu jsou v něm totiž obsaženy i subjektivní interpretace aktérů. Objektivit poznatků v sociologii tak můžeme dosáhnout jedině tehdy, pokud se nám podaří vytvořit nástroj, jenž bude adekvátně spojovat sociální realitu aktérů a vědecký zájem badatele.

Tento Weberův předpoklad kriticky rozvíjel Alfred Schütz (1964, 2003), když usiloval o zajištění souladu konstruktů druhého stupně s postulátem adekvátnosti, který zaručuje jejich kompatibilitu s konstrukty prvního stupně (tedy se subjektivními interpretacemi aktérů). Tím chtěl dosáhnout kontinuity mezi praxí každodenního života a její konceptualizací sociálními vědami.

Alfred Schütz řeší objektivitu výzkumníka uzávorkováním jeho biograficky determinované situace a vložením výzkumné situace na její místo. Vědec tak není zapojen do pozorované situace; ta pro něj má nikoliv praktický, ale jen poznávací zájem. Uzávorkování biograficky determinované situace je nutné proto, že dle Schütze každý člověk každodenně interpretuje životní svět, a to na základě systému relevancí, jež mají svůj původ v jeho biografické situaci. Tento biograficky determinovaný systém relevancí

musí dle Schütze vědec odstranit a nahradit jej systémem relevancí pocházejícím z teoretického poznávacího zájmu. Osobní biografickou situaci je nutno nahradit vědeckou situací.

Schützovo pojetí se přibližuje popperovské verzi objektivit (nikoliv explicitně) v tom smyslu, že podle Schütze je vědecký problém určen aktuálním stavem příslušné vědy a jeho řešení se musí dosáhnout ve shodě s metodologickými pravidly, jež řídí tuto vědu. Tato pravidla mimo jiné zabezpečují i kontrolu a verifikaci nabízeného řešení. Jakmile je ustanoven vědecký problém, tento problém určuje také to, co je pro vědce relevantní, a tím i pojmový rámec, který bude používat (Schütz 2003).

Nabízí se otázka, zda je skutečně možné nahradit biograficky determinovanou situaci výzkumníka situací vědeckou a zabránit tak vnášení subjektivit výzkumníka do zkoumané situace. I do výzkumníkovy výzkumné situace přece mohou intervenovat subjektivní vlivy, kterých si on sám ani nemusí být vědom a jež pramení z jeho socializace, z vědecké komunity, do níž patří apod. Samotný Schütz soudí, že uzávorkování biograficky determinované situace a její nahrazení situací výzkumnou je stejná strategie, jak dosáhnout objektivit výzkumníka, jako Weberova hodnotová neutralita. V obou případech se jedná o odpojení vědy od hodnotových vzorů, které řídí jednání aktérů na sociální scéně. V Schützových termínech se jedná o dodržení *postulátu relevance*, který předpokládá, že při vytváření konstruktů druhého stupně (vědeckých konstruktů) vědec nesmí překročit rámec, který si vytvořil definováním svého vědeckého problému (Schütz 2003). Objektivita výzkumníka se jak ve Weberově, tak v Schützově případě řeší skrze objektivní definici předmětu zkoumání.

Objektivitu sociologických poznatků a tvrzení Schütz řeší za pomoci spojení teorie a empirie propojením konstruktů prvního a druhého stupně. Ty prvního stupně jsou každodenní konstrukty aktérů v sociálním světě; je to aktérův pohled, dle Schütze výsostná sociální realita. Jestliže mají sociální vědy za cíl skutečně vysvětlovat sociální realitu, pak vědecké konstrukty (konstrukty druhého stupně) musí obsahovat odkazy na subjektivní smysl, který má činnost pro aktéra. To je to, co podle Schütze Weber chápal svým postulátem subjektivní interpretace, tedy že všechna vědecká vysvětlení sociálního světa mohou a pro určité účely musí odkazovat na subjektivní smysl jednání lidských bytostí, v nichž má sociální realita svůj původ. Zároveň však musí platit, že sociální empirická věda musí být objektivní v tom smyslu, že její propozice jsou vystavené kontrolované verifikaci a nesmí odkazovat na privátní nekontrolovatelnou zkušenost.

Schützovým cílem tak bylo vytvořit *objektivní vědu o subjektivním smyslu*. Tyto dva principy jsou dle Schütze protikladné pouze zdánlivě: řeší je východisko, že konstrukty tvořené vědcem jsou konstrukty konstruktů tvořených aktéry. Vědecké konstrukty jsou vytvářené ve shodě s pravidly závaznými pro všechny empirické vědy; jsou to objektivní ideálně typické konstrukce, musí být *logicky konzistentní* a jako takové jsou jiného druhu než konstrukty prvního stupně. Jsou to teoretické systémy obsahující testovatelné hypotézy.

Sociální vědec postupuje tak, že pozoruje určitá fakta a události v rámci sociální reality a z toho, co pozoruje, konstruuje typické vzory jednání. Potom s těmito vzory koordinuje myšlenkové modely aktéra, kterého si představuje jako aktéra vybaveného vědomím. Toto vědomí je však fiktivní, vědec připisuje vědomí aktéra množinu invariantních typických pojmů, účelů, cílů. Vytváří tak loutku, o které předpokládá, že se prostřednictvím interakčních vzorů vztahuje k jiným loutkám konstruovaným stejným způsobem (Schütz 2003).

Tyto konstrukty v žádném případě nejsou libovolné: jsou podřízeny *postulátů logické konzistence a postulátu adekvátnosti*, což znamená, že každý pojem používaný ve vědeckém systému, jenž odkazuje na lidskou činnost, musí být konstruován tak, aby každý typizovaný aktérův čin v rámci životního světa byl srozumitelný jak pro aktéra samotného, tak pro jeho bližní. Konstrukt vytvořený vědcem (tedy konstrukt druhého stupně) musí být v souladu s postulátem logické konzistentnosti, musí být tedy logicky konzistentní. Dále musí obsahovat jen vědecky ověřitelné předpoklady, které musí být kompatibilní s dosaženými vědeckými poznatky. Tomuto požadavku Schütz říká *postulát kompatibility*. Soulad vědeckého konstruktů s postulátem logické konzistentnosti a s postulátem kompatibility zaručuje jeho objektivní platnost. Soulad konstruktů druhého stupně se subjektivními interpretacemi aktérů životního světa (tzv. *postulát adekvátnosti*) zase zaručuje jeho kompatibilitu s konstrukty každodenního života. Podle Schütze tyto postuláty poskytují nezbytné záruky toho, že společenské vědy se zabývají skutečným životním světem, jedním světem společným pro nás pro všechny, a nikoliv fantaziemi, které jsou na životním světě nezávislé a nemají s ním žádnou souvislost (Schütz 1964, 17–19).

Na základě výše uvedených metodologických postulátů nutných pro vytvoření objektivního vědeckého konstruktů lze říci, že Weber se Schützem mají k popperovskému pojetí vědy mnohem blíže, než by se na první pohled mohlo zdát. Pokud by sociologie konstruovala své teorie na základě Schützem stanovených postulátů, pak by se takové teorie mohly pomocí týchž postulátů testovat. Pokud by se z daných postulátů vytvořila metodologická pravidla testování a všichni sociologové by se na nich nejenom shodli, ale také by je používali, pak by se v sociologii mohl alespoň částečně uplatnit Popperův předpoklad intersubjektivní kritiky a testování ve vědě.

4.2.2 Herbert Blumer

Interpretativní sociologie však není jen jeden možný přístup, ale různé přístupy, které jsou od sebe velmi odlišné a společné mají jen to, že pracují s interpretačním aktem aktérů. V interpretativní sociologii tak můžeme najít již zmíněného Maxe Webera a Alfreda Schütze, jenž na Webera kriticky navazoval. Oba by se pravděpodobně shodli na tom, že je třeba vytvářet teoretické koncepty, které budou nějakým způsobem propojeny s empirickým světem aktérůvých významů, ale přesto budou splňovat základní podmínky vědecké objektivit.

Jiný sociální vědec, který je také řazen do interpretativní sociologie, symbolický interakcionista Herbert Blumer se od Webera a Schütze v mnohém odlišuje. Vymezuje se proti pozitivistické operacionalizaci a zdůrazňuje heuristické aspekty empirické analýzy pomocí obsahově bohatých pojmů. Výzkumník musí vidět svět, který zkoumá, očima jeho účastníků, protože sociální svět existuje pouze v lidské zkušenosti a je viditelný pouze tak, jak jej vidí lidé. Metody zkoumání tohoto světa jsou podřízeny tomuto světu, to znamená, že metodu zkoumání určuje zkoumaný svět a nikoliv nějaký předem daný závazný model vědeckého zkoumání (Blumer 1969, 25–48).

Při čtení Blumera je třeba si uvědomit, že je výslovně zaměřen proti pozitivismu (a také proti obecnému teoretickému modelu Talcotta Parsonse), což v případě Webera a Schütze tak úplně neplatí. Blumer soudil, že pozitivismus se snaží vměstnat empirický svět do předem připravených kategorií (operačních definic). Podle Blumera však vědec nemůže nutit empirický svět, aby se mu vešel do jeho předem připravených schémat a kategorií.

Blumer soudí, že nelze předpokládat, že bychom měli jít zkoumat empirický svět vybaveni předem vytvořenými teoriemi o tomto světě. Ovšem na druhou stranu musíme mít o empirickém světě nějakou představu, nějaké předpoklady, ty však musí být vztaheny k empirickému světu, nesmí tedy být abstraktně teoretické ve formě neověřených teoretických modelů. Tyto předpoklady vědec získá tím, že empirickému světu klade otázky. Předpoklady pak zahrnují výběr tématu, techniku sběru dat a předpokládané vztahy mezi daty.

Stručně řečeno, každá metoda, jež vědec použije, musí respektovat empirický svět těch, které chce zkoumat, a nikoliv nějaký abstraktní teoretický model, do kterého se pokouší empirický svět zkoumaných vměstnat. Proto Blumer zásadně odmítá operacionalizaci, jež považuje za velkou redukci bohatého empirického světa a na místo operacionalizace používá exploraci spojenou s inspekcí.

Explorace znamená, že se vědec neustále dotazuje těch, které zkoumá. Blumer jim říká bystří pozorovatelé. Tímto způsobem vědec pozoruje svět prostřednictvím jeho účastníků (bystrých pozorovatelů), kteří ho o něm mohou informovat. Tato technika může přispět k objektivitě výzkumníka, tedy k tomu, že sociolog nechá doma svůj vlastní svět (své vlastní oči), aby mohl uvidět svět aktérů jejich očima. Explorace je tak založena na neustávajícím pozorování konkrétních interakčních situací. Pomocí exploračního vědec neustále ověřuje své představy o problému a směru výzkumu. Výsledkem exploračního by mělo být induktivní vybudování obecnějších pojmů a následně teorie. Pojmy, které jsme získali pomocí exploračního, pochopitelně nebudou empiricky chudé. Naopak, budou obsahově bohaté, heuristické. Nebudou se podobat definičním pojmům, ke kterým vede právě proces operacionalizace. Proto takové heuristické pojmy nebudou nadměrně redukovat zkoumaný empirický svět, naopak, jsou-li heuristické, pak nám umožní svět objevovat.

K ověření toho, že naše heuristické pojmy mají skutečně empirický obsah, slouží inspekce. To je procedura, kterou zkoumáme již zavedené heuristické pojmy a ujasňujeme si jejich empirický obsah. Právě touto cestou by měla být odstraněna obsahová prázdnota a vágnost mnoha sociologických pojmů (Blumer 1969, 25–48).

Lze předpokládat, že v případě inspekce se vlastně jedná o zpětný překlad teorie do empirie (teorie se testuje empirií). Explorační empirického světa dospějeme k teoretickým pojmům, ty však slouží jenom jako vodítko při zkoumání (nejsou tedy objektivní, jsou senzitivní). Vytvořené heuristické pojmy pak zpětně podrobíme inspekci (tedy přezkoušíme je) empirickým světem. Blumerovou snahou je vytvořit takové pojmy, které budou spjaty s empirií a které nám pomohou pochopit pozorovaný problém, aniž bychom ho předem kontaminovali teoretickými definičními pojmy. Otázkou však je, zda se heuristické empiricky bohaté pojmy příliš neblíží empirickému popisu. Je obtížné posoudit, zda by takové heuristické pojmy mohly vůbec posloužit k výstavbě takové teorie, kterou postulují Weber se Schützem. Další otázkou je, jak dostat pod kontrolu své předpoklady, s nimiž dle Blumera jdeme do terénu a na jejichž základě vybíráme téma, techniku sběru dat a předpokládáme určité vztahy mezi daty. V každém případě je zřejmé, že Blumer se pokouší o dosažení objektivit sociologického poznání za pomoci v podstatě aktérem definovaného předmětu výzkumu, když předpokládá, že výzkumník musí vidět svět očima aktérů. Objektivní je totiž to, co bylo objektivováno samotnými aktéry sociálního světa a co může být pozorováno a pochopeno i výzkumníkem.

4.2.3 Clifford Geertz

Co přesně znamená metodická dikce „vidět svět očima aktérů“ názorně ukazuje představitel kulturní sociologie Clifford Geertz svou technikou zhuštěného popisu. Vidět svět očima aktérů dle Geertze znamená, že není správné, když výzkumník má dojem, že vše, co ho ve výzkumné situaci obklopuje, je specifické a exotické. Svět spatříme očima aktérů až tehdy, když to, co nám na první pohled připadalo specifické a exotické, pochopíme jako normální a banální. Pomocí aktérových očí pro nás ztratí exotické prostředí svou neprůhlednost, a teprve tehdy je možné vidět aktérův svět jeho očima a současně mu rozumět.

Podle Geertze musí být vědecké popisy podány z hlediska světa představ aktérů, protože jen skrze tento svět představ můžeme porozumět významu činů, jednání, slov, institucí, zvyků, rituálů apod. Základní podmínkou našeho porozumění je tedy naše obeznámenost se světem představ našich respondentů. Svět představ, to je síť významů a symbolů, je to kulturní kontext, v jehož rámci získávají činy, instituce, rituály a slova významy a jen v tomto rámci je tudíž možno těmto významům porozumět. Podle Geertze je zcela zřejmé, že pokud se nám nepodaří u exotického a specifického odhalit jeho normalnost, každodennost (protože to, co je pro nás cizí exotické, je pro domácího aktéra zcela běžné), pak se nám nikdy nepodaří snížit záhadnost otázek typu: co se tady děje, co je to za lidi, co to dělají, proč to dělají apod. Jedná se o otázky, které se

ptají po významu. Z toho důvodu je podle Geertze naprosto nutné situace v terénu nejen popisovat, ale interpretovat je za pomoci kulturního kontextu, tedy sítě významů samotných aktérů. Vždy jde o to, že jako vědci vytváříme interpretace, které jsou interpretacemi jiných lidí (Geertz 2000, 13–44).

4.2.4 Pierre Bourdieu

Vraťme se nyní zpět k Weberovi a k jeho pojetí objektivit výzkumníka a objektivit sociologického poznání. Weberovo řešení objektivit výzkumníka spočívá v hodnotové neutralitě a řešení objektivit sociologického poznání spočívá v jeho pojetí ideálních typů jako teoreticko-empirického konstruktů. Proti Weberově hodnotové neutralitě explicitně vystoupil Pierre Bourdieu, který soudil, že není možné, aby výzkumník neměl subjektivní vztah k objektům, které pozoruje. A pokud to není možné, je lepší přiznat si to a pokusit se o objektivaci svého subjektivního vztahu k objektům pozorování.

Proto se Bourdieu pokouší o dosažení objektivit výzkumníka za pomoci tzv. zúčastněné objektivace. To je postup, jímž se výzkumník pokouší učinit objekt i sám ze sebe. K tomu nezbytně potřebuje mít teoretický nástroj, za který Bourdieu považuje sociální prostor. Sociální prostor výzkumník konstruuje teoreticko-empiricky, podobně jako Weber konstruuje ideální typy. Sociální prostor, jako sociologova teoretická konstrukce, se nemůže konstruovat libovolně, badatel je při jeho konstrukci veden empirickou realitou. Přesto však sociální prostor není pouhým empirickým popisem, ale nástrojem, který slouží k analýze sociálního světa (Bourdieu 1995).

Bourdieu v tomto ohledu vychází z pojetí vědy Gastona Bachelarda, který tvrdil, že věda nemůže být pouze racionalistická; aby byla věrohodná, musí být spojena s empirií. Empirická realita sama o sobě není objektivní, je třeba ji objektivizovat a nepřístupovat k ní pozitivisticky jako k danosti. Ve vědě je třeba postupovat od racionálně definovaného objektu k empirii, nikoliv naopak. Vědecké bádání musí začít zkonstruovaným vědeckým objektem, tedy modelem, vědeckým schématem (Bachelard 1981, 29–36, 37–38, 134). Na tomto základě Bourdieu konstruuje sociální prostor jako racionálně definovaný objekt, který používá jako výzkumný nástroj.

Bourdieu soudí, že zkonstruujeme-li sociální prostor, ve kterém jsme jako výzkumníci umístěni, odhalíme vlastní hledisko, nejen hledisko těch, které v sociálním prostoru pozorujeme. Určíme totiž místo, odkud vidíme to, co vidíme. Z toho plyne, že zkonstruovaný sociální prostor slouží sociologům k objektivaci jejich pohledu. Zúčastněná objektivace se tedy zabývá sociálními podmínkami (účinky a omezeními) žité zkušenosti výzkumníka. To znamená, že je třeba objektivizovat (učinit objektem) nejen sociální původ výzkumníka, jeho pozici a dráhu v sociálním prostoru, jeho sociální příslušnost a víru, pohlaví, věk, národnost, ale také – a to je nejdůležitější – jeho konkrétní postavení v rámci jeho profesního světa. Podle Bourdieua totiž všechny sociologovy volby (tématu, hypotéz, metody, teorie atd.) závisejí velmi těsně na jeho umístění ve vědecké komunitě. Jednoduše řečeno, vědecká objektivace není úplná, pokud nezahr-

nuje objektivaci subjektu, jenž ji provádí, tedy pokud nezahrnuje hledisko toho, kdo objektivuje, a zájmy, které se na jeho objektivaci vážou (Bourdieu 2003, 3–17).

Je otázkou, zda je vůbec možné zaujmout hledisko ke svému hledisku. Kam se při tom výzkumník postaví? Je skutečně možné tím, že si badatel uvědomí své místo v sociálním prostoru, najít hledisko, ze kterého může posoudit svoje hledisko?

Podle Bourdieua to možné je. V sociologii podle něj není nic falešnějšího, než všeobecně přijímané očekávání, že výzkumník nesmí do svého bádání vložit nic ze sebe samotného. Naopak, měl by neustále vědomě a kontrolovaně odkazovat ke své vlastní zkušenosti. Pokud nebude sociolog schopen ovládnout svou vědeckou zkušenost, pak bude neustále vnášet vědecké myšlení do chování aktérů, protože neví, jak se zbavit hluboce zakořeněné vědecké předpojatosti. Bourdieu si uvědomuje, že to sice je v rozporu s Weberovým principem hodnotové neutrality, ale věří, že výzkumník může zmobilizovat svou zkušenost, tedy minulost, ve všech krocích výzkumu. A má na to právo, ale jen pod podmínkou, že všechny tyto ozvěny minulosti podrobí přísnému vědeckému zkoumání (Bourdieu 2003, 3–17).

Bourdieuovo řešení objektivit sociologického poznání je založeno na propojení teorie a empirie za pomoci konstrukce sociálního prostoru. Jak již bylo zmíněno, sociální prostor badatel konstruuje jako objektivní nástroj pro analýzu subjektivního sociálního světa aktérů. Teprve na pozadí teoretického modelu sociálního prostoru je dle Bourdieua možné analyzovat mentální subjektivní reprezentace v kulturní praxi aktérů (Bourdieu 1995).

Podle Bourdieua je sociologické poznání nekonečná dialektika mezi teorií a empirickou verifikací. Sociální prostor jako objekt sociologie se konstruuje teoreticky a současně také empiricky, jinak by si ho sociolog mohl zkonstruovat podle své libovůle. Sociální prostor musí sloužit jako nástroj pro analýzu empirie, proto musí být do určité míry také empirický. Přesto je nutné mít na paměti, jak Bourdieu zdůrazňuje, že sociální prostor je teoreticky logicky zkonstruován a této logice vědecké konstrukce neodpovídá žádná logika empirických věcí. Teorie nic nevysvětluje, nic nepopisuje (neříká nic o konkrétních projevech chování lidí), její funkce spočívá v jejím účinku, tedy v jejím efektu. Zkonstruovaná teorie totiž umožňuje vidět to, co je neviditelné (Bourdieu 1998, 13–19). To, že teorie nic nepopisuje, však ještě neznamená, že není částečně empirická; alespoň v tom smyslu, že umožňuje analyzovat empirii. Jen taková teorie, která je schopna ukázat empirický svět, je efektivním výzkumným nástrojem.

5. Závěr

Cílem této studie bylo vyložit a posoudit některé způsoby zajišťování objektivit v sociologii, a to na pozadí Popperovy silné přírodovědné verze vědecké objektivit. Popperova metoda kritického testování teorií a hypotéz podle mého soudu umožnila přesnější identifikaci významu objektivit v sociologii, a to v několika ohledech.

Za prvé je zřejmé, že zatímco přírodní vědy dle Poppera usilují o kontrolu vědeckou komunitou ve smyslu intersubjektivního opakovaného testování vědeckých tvrzení, v sociálních vědách dosahujeme objektivitě poznatků pomocí často neracionální legitimizace vědeckou komunitou, protože v sociálních vědách nejsme schopni opakovaně testovat své výsledky. V sociálních vědách tak často dochází k vyloučení teorie či hypotézy na základě mocenských či sociálních argumentů, nikoliv argumentů vědeckých. Sociologická tvrzení jsou často legitimizována či vylučována oponenty, kteří jsou vedeni svými subjektivními hledisky. Nemožnost sociologie dosáhnout silné verze objektivitě vede nejenom k tomu, že jí chybí objektivní sociologická tvrzení (což vyplývá z její odlišnosti od přírodních věd), ale i k tomu, že ani kritika sociologických tvrzení a teorií často není objektivní, neboť na sociologické výsledky nelze důsledně uplatnit Popperovu racionální intersubjektivní kritiku.

Za druhé se ukázalo, že obecně lze najít další dvě možnosti, jak dosáhnout alespoň nějaké objektivitě v sociálních vědách. Jednak je možné problém paradigmatickovat v souladu s metodologickými požadavky Roberta Mertona, jednak je zde snaha vytvářet teoreticko-empirické teorie, jimiž se sociologie může vyhnout na jedné straně abstraktnímu teoretizování bez empirické relevance, na druhé straně empirickým popisům bez teorie.

Za třetí je možné vymezit dva základní přístupy k objektivě sociologického poznání: pozitivistický a interpretativní. Pozitivistický přístup má své metodologické počátky v dílech Augusta Comta a Émila Durkheima, kteří vycházeli z představy totožnosti přírodní a sociální reality a pokoušeli se tudíž vytvořit metodologii sociálních věd, která by byla totožná s metodologií věd přírodních. Objektivitu sociologického poznání i sociologa samotného se pokoušeli zabezpečit v podstatě přírodovědným definováním předmětu sociologického bádání. Současný sociologický pozitivismus se pokouší o zajištění objektivitě svého bádání za pomoci operacionalizace, tedy propojováním teoretických konceptů s empirickou realitou.

Interpretativní přístup k zajištění objektivitě sociologického poznání má své počátky v díle Maxe Webera a Alfreda Schütze, kteří usilovali o vytváření teoretických konceptů, na které kladli dva požadavky: jednak tyto koncepty měly být propojeny s empirickým světem akterových významů, jednak měly splňovat základní podmínky vědecké objektivitě.

Představitel jiné verze interpretativní sociologie, symbolický interakcionista Herbert Blumer, byl přesvědčen, že bychom neměli zkoumat empirický svět aktérů pomocí předem vytvořených vědeckých teorií o tomto světě. Ale i on soudil, že před tím, než se vydáme do terénu, potřebujeme mít o empirickém světě nějakou představu, ovšem ta musí respektovat svět těch, které chceme zkoumat. Výsledky našeho zkoumání budou objektivní, pokud vydrží přezkoumání empirickým světem. Jinými slovy, objektivitě svého zkoumání dosáhneme tehdy, pokud naše teorie nebude odporovat empirickému světu zkoumaných osob.

V závěru studie jsme se zaměřili na sociologa, který vytvořil nejen propracovanou teorii moderní společnosti, ale také metodu, s níž lze k empirickému světu přistupovat. Pierre Bourdieu byl přesvědčen, že objektivitě sociologického poznání lze dosáhnout správnou kombinací teorie a empirie. Je třeba zkonstruovat teoretický model, pomocí něhož budeme pozorovat nejenom empirický svět aktérů, kteří jsou předmětem našeho zájmu, ale také sebe. Bourdieuova koncepce je variantou na Weberovo řešení propojení teorie a empirie, neboť sociální prostor je stejně tak ideálně typická kategorie jako Weberův ideální typ. Když odhlédneme od rozdílů v koncepcích objektivního badatele Bourdieua a Webera, můžeme říci, že jednou z metodologicky relevantních cest k dosažení objektivitě sociologického poznání je vytvoření teoretického konceptu či koncepce, která nám umožní objektivně nahlížet na problém našeho vědeckého zájmu.

Použité zdroje

- BACON, Francis (1974): *Nové organon*. Praha: Svoboda.
- BACHELARD, Gaston (1981): *Nový duch vedy*. Bratislava: Pravda.
- Blumer, Herbert (1969): *Symbolic Interactionism. Perspective and Method*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- BOURDIEU, Pierre (1995): Sociální prostor a symbolická moc. *Antologie francouzských společenských věd: Antropologie, sociologie a historie*. Cahiers du CeFRes, č. 8. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, s. 213–234.
- BOURDIEU, Pierre (1998): *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
- BOURDIEU, Pierre (2003): Zúčastněná objektivace: Huxleyeho přednáška. *Biograf*, č. 30, s. 3–17.
- BURIÁNEK, Jiří (1993): *Systémová sociologie. Problém operacionalizace*. Praha: Univerzita Karlova.
- COMTE August (1927): *Sociologie*. Praha: Orbis.
- Durkheim, Émile (1982): *The Rules of Sociological Method (Contemporary Social Theory)*. New York: The Macmillan Press Ltd.
- DURKHEIM, Émile (2002): *Elementární formy náboženského života. Systém totemismu v Austrálii*. Praha: OIKOYMENH.
- DURKHEIM, Émile (2004): *Společenská dělna práce*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- FEYERABEND, Paul (2001): *Rozprava proti metodě*. Praha: Aurora.
- GEERTZ, Clifford (2000): Zhuštěný popis: K interpretativní teorii kultury. In: Geertz, Clifford: *Interpretace kultury*. Vybrané eseje. Praha: SLON, s. 13–44.
- HEKMAN, Susan J. (1983): *Weber, the Ideal Type, and Contemporary Social Theory*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.
- KANT, Imanuel (2001): *Kritika čistého rozumu*. Praha: OIKOYMENH.
- KUBÁTOVÁ, Helena (2012): Ideální typy v díle Maxe Webera. *Sociológia*, roč. 44, č. 2, s. 159–178.
- KUHN, Thomas S. (1997): *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH.
- LATOUR, Bruno (2002): Když věci vracejí úder: Co mohou sociálním vědám přinést „vědní studia“. *Biograf*, č. 29, s. 3–20.

- LEVY, David J. (1993): *Realismus: Pojednání o interpretaci a společenské realitě*. Brno: Proglas.
- MERTON, Robert K. (2000): Pluralitní kognitivní struktura sociologie. In: Merton, Robert K.: *Studie ze sociologické teorie*. Praha: SLON, s. 94–99.
- PARUSNÍKOVÁ, Zuzana (2005): Kuhn versus Popper. *Filosofický časopis*, roč. 53, č. 2, s. 219–241.
- PETRUSEK, Miloslav (1993): *Teorie a metoda v moderní sociologii*. Praha: Karolinum.
- POPPER, Karl R. a LORENZ, Karl (1997): *Budoucnost je otevřená: rozhovor v Altenbergu a texty z vídeňského popperovského symposia*. Praha: Vyšehrad.
- POPPER, Karl R. (1997): *Logika vědeckého bádání*. Praha: OIKOYMENH.
- REX, John (1961): *Key Problems of Sociological Theory*. London: Rotledge and Kegan Paul.
- SCHÜTZ, Alfred (1964): The Social World and the Theory of Social Action. In: Schütz, Alfred: *Collected Papers II. Studies in Social Theory*. The Hague: Martinus Nijhoff, s. 3–19.
- SCHÜTZ, Alfred (2003): Tvorba pojmů a teorií v sociálních vědách. *Filozofia*, roč. 58, č. 5, s. 347–359.
- ŠPELDA, Daniel (2009): *Proměny historiografie vědy*. Praha: FILOSOFIA.
- WALLERSTEIN, Immanuel et al. (1998): *Kam směřují sociální vědy. Zpráva Gulbekianovy komise o restrukturalizaci sociálních věd*. Praha: SLON.
- WEBER, Max (1949a): „Objectivity“ of Social Science and Social Policy. In: Weber, Max: *On the Methodology of the Social Sciences*. Illinois: The Free Press of Glencoe, s. 50–112.
- Weber, Max (1949b): The Meaning of „Ethical Neutrality“ in Sociology and Economics. In: Weber, Max: *On the Methodology of the Social Sciences*. Illinois: The Free Press of Glencoe, s. 1–9.
- WEBER, Max (1978): Basic Sociological Terms. In: Weber, Max: *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press, s. 3–62.
- WINCH, Peter (2004): *Idea sociální vědy a její vztah k filosofii*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Summary

The aim of this study is to explicate and evaluate selected methods of ensuring objectivity in sociology based on Popper's strongly natural-science based version of scientific objectivity. Popper's method of critical testing of theories and hypotheses is not used as an excessive tool used to attack objectivity in the social sciences, but rather as a reference model. Firstly, the model allows us to point to that which is not and cannot be scientifically objective in sociology and why, and secondly, the model can serve as a tool for interpreting and assessing the specific methods which sociologists use to achieve objectivity.

The body of the study, not including introduction and conclusion, is made up of three parts. The first section is devoted to a brief definition of Popper's theory of deductive methods in testing scientific statements, theories and hypotheses. This is based on Popper's differentiation between the objectivity of the researcher's psychological, cognitive processes and the objectivity of scientific findings. Popper states that in science we can speak only of the objectivity of scientific statements, not the objectivity of the researcher's psychological processes. The objectivity of scientific statements is reached by the strict, intersubjective and repeated testing of scientific results. This objectivity cannot be reached once and for all, but is valid for only as long as its ability to stand up to repeated testing.

The second section of the study is aimed at comparing Popper's strong version of objectivity with the weak version of the objectivity of sociological knowledge. This section is based on the assertion that Popper's strong version of scientific objectivity cannot be applied in sociology, as sociology does not – and cannot – possess the methodological rules of the critical testing of theories and their selection in accordance with test results. This study also argues that, in contrast to Popper, sociologists often do not differentiate between theories of knowledge and the methodology of science. Sociologists relatively often work under the assumption that the objectivity of scientific statements can be reached through ensuring the objectivity of the researcher, and that the objectivity of the researcher can be achieved by ensuring the objectivity of sociological statements. For these reasons, it is not possible in sociology to consider the objectivity of the researcher and the objectivity of scientific statements as two separate things.

As a tool of achieving the objectivity scientific findings in sociology, the legitimization of the scientific community is often involved. This is not, however, a check on part of the scientific community in the sense of Popper's intersubjective testing of theories and hypotheses, but rather the approval of the scientific community which often bears no rational argument. For this reason, the only argument in sociology for refuting a certain theory and the triumph of one theory over another is an ideological, personal or social argument. This contrasts with Popper's concept of ruling out scientific knowledge based on its repeated, unsuccessful testing which is carried out regardless of subjective sympathies or antipathies of those who are the testers. Thus, we can come to the conclusion that sociology's inability to achieve a strong version of objectivity leads to the lack of subjective sociological statements. Furthermore, it leads to the fact that even the criticisms of sociological statements and theories often is not and cannot be objective, as Popper's objective and rational intersubjective critique cannot be applied to them.

Another possibility of achieving the objectiveness of sociological knowledge is offered by Merton's concept of the paradigmization of research through which we check used terms and resources. Yet another possibility of achieving the objectiveness of sociological knowledge can be found in the attempt to avoid abstract theorizing which lacks empirical relevance on one hand, and avoiding empirical descriptions which lack theories on the other, ultimately creating empirical-theoretical theories.

The third section of the study is focused on the critical interpretation of various concepts of the objectivity of sociological knowledge in positivist and interpretative approaches. The description of the positivist model of the objectivity of sociological knowledge begins with the classic positivism of August Comte and Emil Durkheim, based on the assumption of the identities of social and natural reality. This approach deals with the problem of the researcher's objectivity and the issue of the objectivity of sociological knowledge through an objectively predefined research object.

Contemporary sociological positivism attempts to achieve objectivity of knowledge through the process of operationalization, an approach which attempts to co-

connect theoretical substantiations of indicators with the empirical specification of phenomena in a given situation. In other words, it attempts to connect the theoretical and empirical. Ensuring objectivity in positivist sociology is problematic in the fact that sociology is not able (in terms of the object it deals with) to repeatedly test its results.

The interpretation of interpretivist models of the objectivity of sociological knowledge stems from the approaches Max Weber and Alfred Schütz. Max Weber came to deal with the objectivity of the researcher through his concept of value neutrality, and dealt with the objectivity of scientific knowledge with his concept of referring to values through ideal types that connect the theoretical to the empirical. Alfred Schütz deals with the objectivity of the researcher by parenthesizing a biographically determined situation and by replacing it with a research situation; in this he is conceptually close to Weber's concept of value neutrality. He deals with the objectivity of scientific knowledge by connecting the theoretical and the empirical by using first and second level constructs. Second level constructs must be in agreement with the principle of logical consistency, which guarantees their objective legitimacy. At the same time, they must be in agreement with the principle of adequacy, which guarantees their compatibility with the constructs of daily life, i.e. with subjective meanings.

Herbert Blumer has been chosen as an additional exponent of a different type of interpretative sociology. He considers exploration to be a tool for attaining objectivity of the researcher. This deals with the attempt at seeing the world of actors through their own eyes. This thesis is then compared to the more concise description offered by Clifford Geertz. Blumer deals with the objectivity of sociological knowledge by connecting the theoretical and the empirical using three methodological steps: the concept of an issue being explored, the creation of heuristic, emotionalized, and empirically rich concepts, and finally, inspection as a tool serving to verify whether these heuristic concepts have any empirical content.

In the conclusion of the third section of the study, the constructivist structuralism of Pierre Bourdieu, who focuses on the issue of the researcher's objectivity through involved objectivization, is dealt with. Bourdieu sets this approach against Weber's theory of value neutrality. This is a conscious and controlled reference to the researcher's own experience by means of a constructed social space which allows us to unveil the actual viewpoint of the researcher. Bourdieu also approaches the objectivity of sociological knowledge through a model of social space created by the scientist and the subjective mental representations of this space by actors in the social world.

rozhovor

Roman Kodet
Lukáš Novotný